

Om Regner Birkelunds Grundtvig-disputats*

Professor, dr. theol. Jens Holger Schjørring

Abstract: Regner Birkelund defended his thesis “Freedom for the Common – An oppositional voice from the past” for the philosophical doctoral degree at Aarhus University on October 31, 2008. The thesis explores N.F.S. Grundtvig’s concept of freedom from an interdisciplinary perspective. Birkelund rejects simplistic interpretations in case they associate Grundtvig with either liberalistic or socialist ideologies. At the same time Birkelund examines a range of areas within Grundtvig’s writings such as his historical and philosophical essays on modern and contemporary society, his articles about education and school reform, his political writings and his contributions on the emancipation of women and female values and their relationship with the biblical sources of Christianity. Birkelund sets out to investigate the inspiration which Grundtvig gained from classical Greek culture. Adding to Grundtvig’s rootedness in ancient ideas Birkelund also wants to demonstrate that Grundtvig was a forerunner for a balanced interaction in contemporary society between the struggle for freedom and the concern for justice and the common good. The article presents a summary of the lectures of opposition held during the defense by Harry Haue, Dag Thorkildsen, Ole Vind and Jens Holger Schjørring.

Key words: Freedom and the common good – classical Greek philosophy – French revolution- emancipation of women – female values – enlightenment ideas.

1. Indholdsreferat

I “Indledningen” går Regner Birkelund (RB) ind på forskningshistorien. Det er hans synspunkt, at mange tidligere bidrag til Grundtvig-forskningen har manglet blik for helheden i det store forfatterskab. Med henvisning til, at der derfor ligger en påtrængende opgave i at sætte de konkrete områder af Grundtvigs tænkning og virke i forhold

* I anledning af Regner Birkelund, *Frihed til fælles bedste. En oppositionel stemme fra fortiden* (Århus: Aarhus Universitetsforlag 2008), forsvaret for den filosofiske doktorgrad d. 31.oktober 2008

til overordnede problemstillinger, fremsætter RB sin tese: frihedsbegrebet udgør et bærende synspunkt hos Grundtvig, både i den forstand at det optog ham livet igennem og at det satte sit præg på tankegangen i de mange forskellige emnesammenhænge, han var involveret i.

Som supplement til præsentationen af hovedtesen behandler RB repræsentative faser af Grundtvigs virkningshistorie. I forhold til de seneste års debat om idégrundlaget for dansk kultur- og samfundstradition understreger RB, at Grundtvig igen og igen er blevet taget til indtægt for indbyrdes modstridende standpunkter. I lyset heraf ser RB et forstærket behov for en videnskabelig argumentation for, at frihedsidealerne hos Grundtvig hænger sammen med en social dimension og fastholdelse af det forpligtende fællesskab.

Den overordnede tese om "den hele Grundtvig" bringer RB i sammenhæng med væsentlige standpunkter i forskningslitteraturen. I den forbindelse erklærer han som sin hensigt at ville argumentere for Grundtvigs nutidige relevans samtidig med, at det er uomgængeligt nødvendigt at respektere, at han var bundet til bestemte strukturer i datidens samfund, først og fremmest den opinionsstyrede enevælde. Det går derfor ikke an at forsøge en ukritisk modernisering, ligeså lidt som det er holdbart udelukkende at gøre Grundtvig til en fjern fortidig skikkelse. Som led i den tilstræbte nuancering betoner RB, at Grundtvig tilsluttede sig "den kontraktteoretiske samfundstænkning", hvilket indebar, at han understregede det værdifulde i gensidighed mellem kongemagt og folkestemme, således som enevælden ideelt havde tilsigtet. Men samtidig blev Grundtvig stadigt mere overbevist om, at den frihedslængsel, der spirede frem overalt, burde kunne forenes med folkestyre.

I et kortfattet metodeafsnit omtaler RB Hans-Georg Gadammers hermeneutik, som han anser for at være det bedst egnede metodiske grundlag for en analysemodel, der lader historisk tekstanalyse indgå i samspil med virkningshistorie og nutidsorienteret forforståelse. På dette grundlag opregner RB de forskellige livsområder, hvor frihedsbegrebet gør sig gældende, historisk og nutidigt, og som derfor vil blive taget op i afhandlingens enkelte analyseafsnit: personlig frihed, folkelig, politisk, kristelig, kvindelig og skolemæssig frihed.

I et sidste afsnit i afhandlingens indledende kapitel går RB ind på de samfundsteorier, der var betydningsfulde forud for og samtidig med Grundtvigs virke. Der lægges naturligt nok særlig vægt på de liberale (navnlig engelske) og de socialistiske og marxistiske ideer. Det er RBs tese, at der på væsentlige punkter kan spores inspiration og tilslutning hos Grundtvig til bestemte aspekter af såvel den liberale som den socialistiske tænkemåde, men at en træffende karakteristik af

Grundtvig snarere må være orienteret ud fra en mellembestemmelse, et tredje standpunkt, der sprænger forudsætningerne for et eksklusivt alternativ mellem liberalisme og socialisme. Denne balance finder RB respekteret i K.E. Løgtrups filosofi, som han fremhæver som en af sine afgørende inspirationskilder.

Afhandlingens Del I "Den græske Grundtvig – Frihed, lighed og venskab" omhandler Grundtvigs frihedsbegreb i filosofiske og politiske sammenhænge. RB undersøger udviklingslinier fra de tidligste optegnelser i Grundtvigs ungdomsår til det politiske virke efter 1849-grundlovens indførelse. Denne kronologiske synsvinkel holdes sammen med en geografisk og idehistorisk optik, idet RB analyserer de store europæiske nationer i Grundtvigs samtid (England, Frankrig og Tyskland) i samspil med den dansk-nordiske tradition. Kapitlet fører frem til det hovedsynspunkt, at Grundtvig havde et mere eller mindre tydeligt udtalt kritisk syn på de europæiske stormagter i sin samtid, hvilket ifølge RB modsvares af en dybtliggende påvirkning af det klassiske græske ideal om frihed til fælles bedste.

Det påpeges endvidere, at Grundtvigs bestræbelser for at udvikle et differentieret frihedssyn havde et personligt-eksistentielt udgangspunkt, for så vidt som den censur, han blev underlagt efter striden med H.N. Clausen, til fulde overbeviste Grundtvig om det nødvendige i at arbejde henimod en lovgivning, der byggede på religionsfrihed og frihed til at tale og skrive. Overbevisningen herom blev grundfæstet under de tre Englandsrejser i årene 1829-31. Her så han klart, hvilken dynamik et samfund kan få tilført i kraft af næringsfrihed og fri opinionsdannelse. Grundtvig blev således liberal, men ikke liberalist. For han bemærkede under besøgene i England også den økonomiske ulighed, der ligeledes prægede det engelske samfund, kløften mellem "Penge-Herskabet" og de dårligst stillede, som var henvist til fattigforsorg uden anstændighed. Overordnet var indtrykkene fra England dog positive, hvilket blev desto tydeligere, når Grundtvig sammenlignede med udviklingen i Frankrig. De i udgangspunktet smukt klingende revolutionsidealer "frihed, lighed og broderskab" var i Paris degenereret i en sådan grad, at resultatet var blevet pøbelvælde og brutal undertrykkelse. Denne kritiske vurdering så Grundtvig underbygget, da han studerede udviklingen efter juli-revolutionen i 1830, og kritikken blev afgørende for hans indlæg om skole og samfund i årene derefter.

Angående Tyskland havde Grundtvig siden sin ungdom været fascineret af frihedsidealene i Schillers digtning, men som årene gik, blev hans vurdering af tendenserne i tysk samfundstænkning mere og mere kritisk. Han mente at kunne erkende en abstrakt, livsfjern tendens som et gennemgående fænomen i den tyske idealistiske filosofi,

samtidig med at han harmedes over den stadigt mere magtgriske ekspansionisme i tysk national selvfølelse.

Som modbillede til dette panorama over hovedlinier i samtidens Europa præsenterer RB et alternativ, som han betragter som den væsentligste inspirationskilde for Grundtvigs samfundstænkning. Det er interessen for klassisk græsk filosofi, ikke mindst Platon og Aristoteles, et forhold RB udvikler med udgangspunkt i analyser af Grundtvigs skrifter fra 1830'erne, *Haandbog i Verdenshistorien*, *Statsmæssig Oplysning* samt skoleskrifterne. I den klassiske græske filosofi var der tale om en afbalancering af hensynet til frihed og og ansvaret for det fælles bedste, en mellemløsning, der også kendes fra sansen for den gyldne middelvej.

I Del 2 "Den politiske kamp for frihed og fælles bedste" videreføres undersøgelsen af Grundtvigs samfundstænkning, således at den praktiske virkeliggørelse af de principielle tankegange står i centrum med hovedvægt på Grundtvigs politiske virke efter 1848. Afsnittet indledes med en redegørelse for det komplicerede forløb omkring valget i Præstø, der til sidst førte til, at Grundtvig blev indvalgt som delegeret ved rigsdagen. Det betones, at Grundtvig fra første færd var et ubekvemt medlem af tinget, fordi han konsekvent satte sig ud over alt partivæsen og nægtede at tage hensyn til det opportune eller taktisk kloge. Hans overordnede anliggende var bestemt af krigen mod Holsten og Det Tyske Forbund og hans bekymring for, om det lille Danmark ville kunne overleve i kampen mod en fjende, der i det ydre forekom overmægtig. Hans individuelle bidrag til sikring af landets overlevelse havde imidlertid intet med selve krigsforløbet at gøre, men snarere med kampen for "at fremkalde fædrelandskærlighed og en folkelig samhørighedsfølelse hos danskerne". Han engagerede sig i debatten om krigens fortsættelse i forhold til bestræbelser for at opnå et kompromis gennem fredsslutning. Endvidere vendte han sig imod forslag om almindelig værnepligt, som han anså for at indebære et tilbageslag i forhold til alle de frihedsideal, der lå til grund for den nye grundlov.

I debatten om landets forfatning vendte Grundtvig sig mod de konservatives fastholden ved landstinget. Han så heri en ubegrundet mistillid til rigsdagsmedlemmernes dømmekraft. Ligeledes argumenterede han imod begrænsninger af valgretten, idet han var energisk modstander af forrettigheder for ejendomsbesiddende og velstående embedsmænd. For at udmønte frihedsprincipperne i konkret politisk handling argumenterede han for en maksimal grad af ytringsfrihed. I en anden sammenhæng gik han ind på forrettigheder, der var knyttet til adel, titel og rang. Han ville ikke bestride, at sådanne forrettigheder tidligere havde spillet en urimelig rolle, men han vendte sig imod,

at man nu var på vej til at falde i den modsatte grøft ved at ligge under for revolutionære grillen, hvorved man risikerede at sætte den ret forståede "adel" og hæderlighed ud af kraft.

I debatten om indfødsret gik Grundtvig ind for, at der skulle være adgang for borgere fra de andre nordiske lande til at opnå indfødsret, hvorimod han fandt det meningsløst at give samme ret til tyskere og andre udlændinge, al den stund danskere var udelukket fra disse rettigheder i Holsten. På samme linje argumenterede Grundtvig energisk imod at give adgang til at tale andre sprog end dansk på rigsdagen. I debatten om indvandrerlovgivning advarede Grundtvig mod at åbne landets grænser for "flere Gjæster end Huset kan rumme".

Dernæst behandler RB en række eksempler på Grundtvigs indlæg i spørgsmål, der snarere drejer sig om social og økonomisk ligestilling. Med sigte på synspunkter, der har været fremført de seneste år, om at Grundtvig i så høj grad var besjælet af frihedstanker, at det gik ud over hans sans for social og økonomisk retfærdighed, fremdrager RB flere eksempler, der angiver en mere differentieret synsvinkel. I spørgsmålet om ejendomsret vendte Grundtvig sig mod en restriktiv fastholden ved tidligere tiders privilegier. Også i denne henseende var hans synspunkt orienteret ud fra devisen: frihed til fælles bedste. Noget lignende gjorde sig gældende vedrørende hans holdning til spørgsmål om enkers rettigheder, næringsfrihed og forsørgelsesret. Det var og blev hans hovedprincip, at embedsmænd ikke længere kunne have samme beføjelser og status som i en hierarkisk stænderstat. Embedsmænd måtte være til for folkets skyld. Der skulle endvidere kun være det strengt nødvendige antal embedsmænd, til gengæld skulle de lønnes ordentligt. På samme vis orienterede han sig i sager vedrørende skattepolitik og beregning af hartkorn ud fra principperne om lighed og retfærdighed.

Efterfølgende behandler RB Grundtvigs modstand mod slaveri, hans kamp for religionsfrihed og frihedslove vedrørende kirke og skole. Endelig går RB ind på grundlovsændringerne i 1866, ændringer der var begrundet i behovet for konsekvenslovgivning efter nederlaget i 1864. I særdeleshed vendte Grundtvig sig på ny mod landstinget, som han fortsat betragtede som en både unødvendig og urimelig begrænsning af folketingets beføjelser. Samtidig kritiserede han lidenskabeligt de forelagte forslag, der skulle begrænse valgretten. Som konklusion på kapitlet anfører RB, at Grundtvigs politiske engagement dokumenterer berettigelsen af den overordnede karakteristik "folkelighed, lighed, frihed og det fælles bedste".

I Del 3 er overskriften "Kampen for kvindens og det kvindeliges frigørelse". RB tager udgangspunkt i Grundtvigs positive stillingtagen til Mathilde Fibigers udgivelse af den omstridte bog Clara Ra-

phael i 1851. RB sætter de særlige omstændigheder omkring Grundtvigs velvillige holdning til bogen, der fra andre sider blev modtaget med forargelse og afstandtagen, i forbindelse med det forhold, at Grundtvig på dette tidspunkt var opstemt som følge af sin kærlighed til Marie Toft, en kærlighed, der fra Grundtvigs side også indesluttede respekt og beundring for Marie Tofts indsats for social ligestilling og den brede befolknings myndiggørelse. I årene derefter fastholdt Grundtvig sin tilslutning til Marthilde Fibigers udgangspunkt, at der måtte være ligeberettigelse mellem kønnene. Til sit almene synspunkt om ligeberettigelse føjede Grundtvig sit skabelsesteologiske grundsyn, der indebar, at mennesket, mand og kvinde, er skabt i Guds billede, og han bragte denne tankegang i forbindelse med sin opfattelse af, at der måtte tales om "utabelige Menneske-Rettigheder". Disse overvejelser sætter RB i forbindelse med Grundtvigs tolkning af de nytestamentlige beretninger om Jesus. Grundtvig ser i Jesu forkyndelse et klart bevis for, at de troendes fællesskab indebærer en ophævelse af enhver rigoristisk opsplitning mellem mandligt og kvindeligt, eller rettere positivt formuleret, Grundtvigs forestilling om, at der i de troendes fællesskab med Kristus etableres en sammensmeltning mellem mandligt og kvindeligt. Det kvindelige er for Grundtvig først og fremmest knyttet til tro og kærlighed, og de grundkristelige perspektiver i det bibelske budskab forstås ikke ret, medmindre man tager fremhævelsen af det kvindelige i betragtning. RB føjer til, at en sådan accentuering af kvindeligheden ikke alene er begrundet ud fra bibelen, men også har baggrund i inspirationen fra de nordiske og de græske myter.

Analyserne i Del 3 videreføres i den følgende del 4 under overskriften "Et kvindeligt oplysnings- og frigørelsesprojekt". De kvindelige idealer sættes her i forbindelse med Grundtvigs møde livet igennem med forskellige undervisnings- og oplysningsformer. Desuden søger RB at sætte Grundtvigs forestillinger om livsoplysning i relation til andre beslægtede begreber i forfatterskabet. Kapitlet skal endnu engang godtgøre RBs hovedtese, at inspirationen fra det antikke Grækenland forblev afgørende for Grundtvig livet igennem. Alene på denne baggrund kan Grundtvigs tanker om livsoplysning, undervisning byggende på levende vekselvirkning, betydningen af venskab og fællesskab, poesi, kunst og anvendelse af modersmålet, forstås i deres rette perspektiv. Grundtvigs synsvinkel sættes i relief gennem en modstilling til den sorte skole og det der anskues som dennes nutidige parallel, et ensidigt intellektualiserende undervisningsideal.

I en "Sammenfattende afslutning" gør RB status. Han drøfter undersøgelsens resultater i forhold til K.E. Løgstrups filosofi, frem for alt dennes fremhævelse af suveræne livsytringer og det hermed sam-

menhørende menneskesyn, anskuet ud fra frihed, fællesskab og skabte livsvilkår.

2. Resumé af de første oppositionsindlæg ved disputatsforsvaret

Første officielle opponenter, professor dr.phil. Harry Haue, foreholdt præses, at afhandlingen hvilede på et skrøbeligt teorigrundlag. RB forudsatte iflg. Haue sit valg af Gadamer og Løgstrup som det eneste relevante fundament for teoridannelsen uden på noget tidspunkt at gå seriøst ind på andre mulige fortolkningsmønstre, endelige begrundede fravalget af disse

Også vedrørende anvendelsen af den historiske baggrundslitteratur fandt Harry Haue anledning til at påtale alvorlige skavanker ved afhandlingen. Således var der tale om en udstrakt anvendelse af Roar Skovmands forskningsbidrag, uden at RB selv var gået til kritisk prøvelse af relevante kilder og uden at have testet holdbarheden af Skovmands vurderinger. Lige så uholdbart var det, at RB anførte Grimbergs verdenshistorie på linje med anden forskningslitteratur. Endvidere fandt Haue, at RB med fordel kunne have inddelt sig på kritiske analyser af de historiske realiteter bag de idéhistoriske sammenhænge, han skildrede. F.eks. ville det have været oplysende, om RB havde undersøgt, om Grundtvig havde kendt John Stuart Mills bøger, og hvordan Grundtvig selv havde vurderet disse i forhold til de standpunkter, han i øvrigt havde arbejdet med.

Harry Haue gik derpå ind i en udførlig drøftelse med præses vedrørende Grundtvig og terpeskolen. Det skete under følgende kritiske overskrift: Var RBs billede af den sorte skole ikke udtryk for en fordom, der blev til en dom? Imod RBs ensidige karakteristik af den sorte skole fandt Haue det nødvendigt at tilstræbe et langt mere nuanceret billede af den sorte skole. Det gjaldt vedrørende forholdet mellem datidens bestræbelser på at fastholde og videreføre almindelse og Grundtvigs program for livsoplysning, og det gjaldt ligeledes vedrørende billedet af den lærde skole på Grundtvigs tid. Var den lærde skole ikke bedre end det, Grundtvig og RB i forening gjorde den til, spurgte Haue kritisk. Samspelet mellem en af tidens førende talsmænd for klassisk dannelse, J.N. Madvig, og Grundtvig kunne have været udnyttet langt mere konstruktivt, end tilfældet er i RBs afhandling, mente Harry Haue. Afsluttende indvendte Haue, at Grundtvig havde betragtet det moderne Grækenland og dets politiske frihedskamp som en inspiration i en udstrækning, som RB ikke havde taget i betragtning.

Professor, dr.theol. Dag Thorkildsen, Oslo, opponerede som medlem af bedømmelsesudvalget. Thorkildsen fandt, at den nordiske Grundtvig er underbelyst i afhandlingen. Dermed er RBs helhedsbillede af Grundtvig på vej til at blive ensidigt domineret af en indforstået dansk forståelseshorisont, anførte Thorkildsen. Som nøglebegivenheder i relationerne mellem Grundtvig og Norge drøftede Thorkildsen Grundtvigs indtryk af Eidsvoll-forfatningen af 1814, Grundtvigs besøg i Kristiania i 1851 samt det store skandinaviske møde i København i 1857. Der var her tale om historiske begivenheder, der på afgørende vis havde betydning for Grundtvigs samfundstænkning, og som tillige havde relevans for er dækkende karakteristik af Grundtvigs frihedstænkning. Endvidere gik Thorkildsen ind i en drøftelse med RB angående Grundtvigs virkningshistorie i hhv. Norge og Danmark. I særdeleshed betegnede han det som fundamentalt, at det grundtvigske anliggende i Norge havde været knyttet snævert sammen med den politiske venstrefløjs kamp for lighed og retfærdighed.

Dr. phil. Ole Vind opponerede ex auditorio. Han fandt RBs billede af Grundtvigs inspirationskilder ensidigt om ikke ligefrem misvisende, ikke mindst fordi RB ifølge Vind havde overbetonet den græske inspiration på bekostning af oplysningstraditionen (i særdeleshed Herder) og romantikken med dens opdagelse af folkemyterne. Med henvisning til bogens side 533 fandt han det misvisende, at RB havde behandlet Grundtvig anti-essentialistisk. Vind gik udførligt ind på kvindesyntet og kritiserede RBs beskrivelse, fordi den ikke havde taget tilstrækkeligt hensyn til, at Grundtvigs billede af mand-kvinde relationen hele tiden var kønnet. Grundtvig tog afstand fra det emancipatoriske syn, fastholdt Vind. Endvidere kritiserede han RB for at have underkastet sig et ukritisk afhængighedsforhold af Løgstrup. For Vind var det fundamentalt, at gudbilledlighed ikke betyder det samme hos Grundtvig og Løgstrup, og at Løgstrups suveræne livsytringer er kønsneutrale. Vind mente derfor, at der i megen Grundtvig-forskning efter 1945 har været tale om en uhistorisk betragtningsmåde, der på forhånd havde ført til et fortegnet billede af afgørende træk hos Grundtvig.

3. Min egen opposition som anden officielle opponenter

Som Det Teologiske Fakultets repræsentant resumerede jeg de væsentligste fortjenester ved afhandlingen, sådan som vi i bedømmelsesudvalget har vurderet det:

1. Regner Birkelund har valgt et centralt emne, en væsentlig problemstilling, der dels giver indblik i betydningsfulde sider af Grundtvigs omfattende forfatterskab, dels afspejler Grundtvigs virkningshistorie og den aktuelle debat om Grundtvigs betydning. Afhandlingens anliggende er velvalgt, ja, dette valg er i sig selv udtryk for forfatterens dømmekraft og indgående kendskab til Grundtvigs skrifter. Drøftelsen af sammenhængen mellem forfatterskabet, historisk betragtet, og dets nutidige betydning er i mange henseender lykkedes ganske pænt. Herom dog mere i det følgende.

2. Afhandlingen egner sig fortræffeligt til at belyse tværgående sammenhænge hos Grundtvig, altså de overgribende strukturer hen over de syv årtier, som forfatterskabet rummer, og henover de mange indholdsmæssige sammenhænge, Grundtvig gav sig af med. Det er lykkedes for Regner Birkelund at demonstrere, hvor afgørende det er at fastholde de overordnede perspektiver, samtidig med at det er betydningsfuldt at udfolde, hvor mange forskellige hjørner Grundtvig gennem årene bevægede sig ud i. Regner Birkelund er naturligvis bekendt med, at der i den nyere forskningslitteratur har været en til tider ganske hidsig debat om betydningen af tidlige indsnit, 1825, 1832 eller andre, og han er fortrolig med de saglige forhold, der kan pege på sådanne milepæle eller vendepunkter hos Grundtvig. Desuagtet fastholder han overblikket ud fra det indlysende forhold, at det var en og samme person, der skrev, talte og handlede hele vejen igennem de syv årtier, forfatterskabet strækker sig over. Ligeledes ved Regner Birkelund besked om de mange fagområder, Grundtvig beskæftigede sig med: historie, filosofi, poesi, pædagogik, kirkepolitik, lovgivningsspørgsmål på rigsdagen, for blot at nævne en række af de vigtigste. Men denne mangfoldighed må ikke få os til at glemme, at der er en rød tråd gennem de mange sager. Den således demonstrerede sans for betydningen af en tværfaglig analyse af den hele Grundtvig er en af de iøjnefaldende fortjenester ved Regner Birkelunds arbejde. Det ønsker jeg at fremhæve her ved indledningen til mit indlæg, og mine forbehold vedrørende beherskelsen af tværfagligheden, som jeg lidt senere vil gøre gældende, skal ikke bringe den principielle anerkendelse i glemsel.

3. Regner Birkelund har fremlagt en afhandling, der ganske vist er voluminøs af omfang, men ikke tungt skrevet, om end unødigt lang. Stilistisk er den klar og gennemskuelig, forfatterens lærdom til trods. Det er en ikke uvæsentlig dyd for en doktordisputats, at den sprogligt er skrevet på en sådan måde, at den kan læses og diskuteres uden for den snævre kreds af specialister, og det vil da også være den største anerkendelse, afhandlingen kan blive genstand for, hvis den vil blive mødt med opmærksomhed i offentligheden.

4. Regner Birkelund er fortrolig med den tidligere Grundtvig-forskning, og han er fair i omtalen af forgængerne. Man kan ganske vist stille spørgsmål ved, om han nu også på alle punkter har valgt de mest oplagte repræsentanter og standpunkter fra faglitteraturen, men i det store og hele forekommer valgene velovervejede, navnlig i forhold til det anliggende, Regner Birkelund selv har taget under behandling. Der er ingen tvivl om, at Kaj Thanings efterhånden klassiske afhandling – 45 år siden er det i mellemtiden, siden den blev forsvaret som disputats – har været bestemmende, og der er heller ingen tvivl om, at Thanings hovedtese om året 1832 som det afgørende vendepunkt har spillet en stor rolle for Regner Birkelund, men der fremlægges dog en skønsom afvejning af synspunkter for og imod Thanings tese. Ligeledes er Birkelund opmærksom på, hvilken retning debatten har taget siden Thaning.

5. Regner Birkelund har peget på en række emnemæssige sammenhænge hos Grundtvig, som tidligere måske nok har været kendte, men som dog slet ikke har fået den opmærksomhed, de fortjener. Det gælder for eksempel behandlingen af den græske tradition, den antikke græske kultur og filosofi og bestemte sider af det moderne Hellas. Det gælder ligeledes flere aspekter af Grundtvigs politiske indsats i årene efter Juni-Grundloven. Her er der arbejdet grundigt og skarpsindigt ved kilden. Det er ikke mindst i de to her nævnte emnesammenhænge, Regner Birkelund leverer vægtige argumenter for sin forskningsmæssige hovedtese, at Grundtvigs frihedssyn er en grundpille overalt, men at frihedssynet ikke kan stå alene, men må holdes sammen med en komponent af fællesskab, således at det hedder “Frihed – til fælles bedste”. Det er på grund af de mange enkeltanalyser desangående og den demonstrerede indre sammenhæng mellem disse enkelte områder, at forfatteren kan siges at have opfyldt en af de afgørende forudsætninger for at opnå doktorgraden, nemlig at have bragt forskningen videre. Igen: det betyder ikke, at undersøgelsen er hævet over kritik. Tværtimod, havde jeg nær sagt. Det betyder, at den er værd at diskutere kritisk.

Hermed håber jeg at have argumenteret tilstrækkelig tydeligt for, at afhandlingen har vigtige fortjenester. Nu følger til gengæld en række kritikpunkter, som ligeledes må fremføres. Som nævnt er det en indlysende fortjeneste, at afhandlingen er velskrevet. Det fortjener anerkendelse, at en videnskabelig afhandling er skrevet i et sprog, der gør den tilgængelig for læsere også uden for fagspecialisternes kreds. Det må ganske vist anses for at være en forventning til en doktorafhandling om Grundtvig, at den er skrevet på et dansk med saft og kraft, men det er ingen selvfølge, at en sådan forventning bliver indfriet,

som det her er sket. Imidlertid er afhandlingen også begrænset til en dansk horisont i en mere uheldig betydning. Den har i flere henseender præg af at være hjemmegroet. Det viser sig allerede i litteraturapparatet. Væsentlige dele af den anvendte forskningslitteratur er benyttet i dansk oversættelse. Som eksempler kan nævnes Hans-Georg Gadamer's *Wahrheit und Methode*. Den tyske titel anføres ganske vist i litteraturfortegnelsen, men i selve det store afsnit i forbindelse med de indledende metodeovervejelser, fremgår det, at forfatteren udelukkende har arbejdet med den danske oversættelse. Luther, Kant og Hegel er ligeledes anvendt i dansk oversættelse. Flere lignende eksempler kunne nævnes. Det havde været ønskeligt, om Regner Birkelund i det mindste havde demonstreret kendskab til originalteksten, hvorefter han så kunne have medinddraget den danske oversættelse. A.M. Allchins vigtige indføring *N F S Grundtvig. An Introduction to His Life and Work* er slet ikke med, heller ikke i den danske oversættelse ved Jakob Balling. Hvad mere er, det ville have tilføjet noget betydningsfuldt til afhandlingens perspektiv, hvis dens problemhorisont havde rummet sans for de bemærkelsesværdige indslag af international Grundtvig-reception fra de seneste årtier. Jeg kunne nævne røsterne fra forskellige hjørner af Europa efter 1989, der har behandlet Grundtvigs tanker om national identitet i forhold til politisk frihed. Herom foreligger der bidrag i *Grundtvig Studier 1993*, i artikelsamlingen i anledning af Rødding Højskoles 150 års jubilæum, *Enlightenment in an International Perspective* (red. Lillian Zöllner 1995) samt i artikelsamlingerne *Heritage and Prophecy. Grundtvig and the English-speaking World* (1994) og *Grundtvig in International Perspective. Studies in the Creativity of Interaction* (2000). Anvendelse af litteratur på originalsprog hører til de videnskabelige standarder, som forventes overholdt på dette niveau, hvortil kommer, at lidt flere ansatser til et internationalt udsyn ville have pyntet på bogens i øvrigt prisværdige bestræbelse på nuancering og udblik.

I afhandlingen hedder det: "Grundtvigs sange og salmer betragtes også som værdifulde kilder til belysning af hans forståelse. De er dog kun sporadisk inddraget i nærværende sammenhæng" (s. 66 note 152). Men hvorfor kun sporadisk? Enten er sange og salmer værdifulde kilder, som det anføres, og så skal de naturligvis anvendes ligestillet med andre tekstgenrer, eller også betragtes poetiske tekster som mindre vægtige end prosatekster og skubbes derfor i anden række. Der anvendes faktisk nogle få steder poetiske tekster, bl.a. i forbindelse med beretningen om Marie Toft, hvor præses inddrager nogle passager fra Grundtvigs kærlighedsdigte til karakteristik af det kvindelige, men sagen får ikke tilnærmelsesvist den opmærksomhed, den kunne fortjene, og man kunne have ønsket sig mere sans for, at nogle

af Grundtvigs mest originale iagttagelser og rammende formuleringer findes just i poetiske tekster. Der kunne endvidere have været anledning til i forbindelse med de indledende metodeovervejelser at sige noget om betydningen af Grundtvigs poetiske billedsprog, den frisættende dynamik, der ligger i de poetiske billeder, når de er bedst, set i forhold til den videnskabelige diskurs i prosateksternes begreber.

Som anført er der nogle få steder, hvor poetiske tekster citeres og analyseres, men salmerne spiller tilsyneladende slet ingen rolle, skønt der kunne nævnes nogle centrale salmetekster, hvor Grundtvig taler prægnant og programmatisk om netop frihed i kristen betydning. Som eksempel vil jeg gerne fremdrage en af de i mine øjne mest betydningsfulde salmer om frihed.

1. Frihed bedre er end Guld
Var end Verden deraf fuld,
Og vor Frihed af Guds Naade
Det for Verden er en Gaade,
Er dog af al Frihed bedst!

2. Frihed følger med Guds Aand,
Briker alle Trællebaand!
Hvad med Gud os frit forbinder
Som med Venner og Veninder,
Det er Tro og Kiærlighed.

3. Frihed for al Lovens Band
Truende med Baal og Brand,
Frihed for alt hvad som navler
Hand og Fod til Lovens Tavler,
Hos Guds Børn i allen Stund!

4. Som i Verden Blodets Baand
Brødre binder, Haand i Haand,
Binder Syster og til Broder,
Begge til den søde Moder,
Saa er Livet i Guds Huus!

5. Og som ægte Børn paa Jord,
Lyttende til Faders Ord,
Giøre frit hvad ham til Ære
Og til Glæde bedst kan være,
Saa er Aanden hos Guds Folk!

6. Kierlighedens Lov og Ret
Giør os Aag og Byrde let,
Kierlighedens Liv og Aande
Raade Bod paa Vee og Vaande
I vort Himmerig paa Jord!

7. Som Guds egen Søn er vi
Med Hans Aand i Sandhed fri,
Blive dog hos Gud med Glæde,
Fordi Kierlighedens Kiæde
Er Fuldkommenhedens Baand.

8. Frit Guds-Folket som en Fugl
Søger dog ei Ondskabs Skjul;
Ei til Ørken og til Heden
Stunder Fuglen fra Guds Eden,
Bedst det er at blive der!

9. Saa i Jesu Navn er vi
Som Guds Folk og Afkom fri,
Skjult den Viisdom er for Daaren,
Kun til Godt er den fribaaren,
Som er født af Godheds Gud!

(GT SV V 1, nr. 73)

Det drejer sig her om frihed som noget, der i dybeste forstand er betinget af det kristne evangelium, den frihed, som Helligånden giver, Ånden, der er vidnesbyrd om den guddommelige kærlighed.

Hvordan passer denne tankegang ind i afhandlingens overordnede sigte?

Det er ikke fordi, Regner Birkelund helt og aldeles mangler sans for, at Grundtvig var kristen teolog og præst i kirken, samtidig med at han var digter, historiker, filosof, højskoleinspirator og politiker. Men spørgsmålet er, hvordan den indre sammenhæng i forfatterskabet skal håndteres i forbindelse med synet på "frihed til fælles bedste". Præses behandler på udmærket vis Grundtvigs syn på skabelse, gudbilledlighed og den ved syndefaldet tabte skabelsesorden, der restitueres ved Kristi gerning i tidens fylde. Desuden er der nogle fine ansatser i afsnittet om "Den kvindelige Jesus", et afsnit, der imidlertid er alt for kort, kun 4 sider; i sammenhængen er det kun et kort mellemspil mellem det udførlige kapitel om det kvindelige, hjerteligheden og afsnittet om det kvindelige i de nordiske og græste myter.

Der er her tale om nogle proportioner, der ikke er afstemte i forhold til den vægt, de har hos Grundtvig selv. Forholdet er det, at Grundtvig som præst, prædikant og salmedigter, i høj grad udfoldede et frihedssyn, og at han ikke for nogen pris ville anerkende, at der skulle være indre modsætning mellem dette og hans anvendelse af frihedssynet i skrifter om skole, samfund etc. Regner Birkelund har som sin målsætning at tage hensyn til den hele Grundtvig og er også nået langt med at virkeliggøre denne målsætning, længere end det har været tilfældet med adskillige tidligere Grundtvig-disputatser. Men hvordan kan det så være, at friheden i kristen forstand spiller en så beskedne rolle?

Det ligger nær at antage, at Regner Birkelund over for denne problemstilling vil lægge vægt på sin tilslutning til "vekselvirkningshypotesen", det forhold at der hos Grundtvig er vekselvirkning mellem det sandt menneskelige og det kristelige, at det folkelige ret forstået skal stå i levende vekselvirkning med det kristelige. Hvis det er tilfældet, så har det konsekvenser for Regner Birkelunds indplacering af sit standpunkt i forhold til Kaj Thaning og den kritik, der fra mange sider siden 1963 er blevet ført frem mod Thanings syn på "Menneske først", "for dette livs skyld" (s. 30ff). Disse konsekvenser diskuteres imidlertid ikke i afhandlingen. Der behøver ikke at være nogen konflikt mellem skyldig hensyntagen til Grundtvigs rodfæstethed i kirkelig kristendom og koncentrationen om det gode samfund, synet på mennesket som samfundsborger, som for Regner Birkelund er omdrejningspunktet i hele forfatterskabet. Tværtimod kunne det her

være konstruktivt at anvende talen om vekselvirkning mellem de nævnte sammenhænge og belyningsmåder (jvf s. 547).

Her er det på sin plads at tilføje en bemærkning om billedet af Martin Luther, forståelsen af frihed i relation til reformationen, et forhold der er særligt nærliggende at tage op d. 31. oktober, Reformationsdagen. Regner Birkelund anvender ikke Luthers hovedskrift fra 1520 *Om et kristenmenneskes frihed*, men taler f.eks. i forbindelse med beskrivelsen af Helge Grells position om, at Grundtvig betonedede Irenæus og dermed kom til "et langt mere positivt menneskesyn end det lutherske" (s. 31). Dette kunne rigtignok have fortjent en uddybning eller differentierende kommentar. Grundtvig gik i sine prædikener til netop dette tidspunkt i kirkeåret, Reformationsdagen og Allehelgens Dag, ofte ind på Martin Luthers blivende positive betydning. F. eks. siger han i 1842: "Ja, dette var giennem en Menneske-Alder Morten Luthers store uforglemmelige Dagværk, som Herren velsignede, saa ikke blot hans Landsmænd i Tydskland, som vilde, men også vore Fædre til Nordens Grændser, sattes i Frihed, fik Christi Evangelium at høre paa deres Modersmaal, istemte Lovsangen paa det samme deres Hjertes Tungemaal, og fik den Hellige Skrift at læse paa deres eget Sprog, saa de kunde see, hvad der var af Herren, og hvad der var af Mennesker, forkaste al Tant i Salighedens Sag og blive ubevægelig ved Herren alene, hans Aand og Hans Ord!" (*Prædikener i Vartov*. Bind 3 1841-42, s. 436).

Desuden kan der henvises til en poetisk tekst, i hvilken Grundtvig taler tydeligt om, hvorfor kirken i dag står i gæld til Luthers reformation, der genopdagede friheden på flere centrale områder. Jeg tænker på det store digt *Christenhedens Syvstjerne*, hvor Grundtvig udvikler sit universalhistoriske historiesyn gennem en karakteristik af de syv folkemenigheder. I afsnittet om den tyske menighed hedder det i strofe 75:

Du var under Korsets Fane
 "Evangelisk Friheds" Tolk,
 Herrens Vej du skulde bane
 Med hans Ord til alle Folk;
 Men du kun med Nød og Næppe
 Maalte ud med samme Skæppe
 Frihed, som du maalte ind.

Grundtvig fremhæver i dette digt, at Luther havde sans for frihed på mange niveauer: Tankens frihed for at sikre at sandheden ikke bliver krænket; skrivefrihed; mundens frihed og endelig "Evangelisk Frihed". På denne baggrund er det vanskeligt at fastholde RB.s påstand

om, at Lutherbilledet hos Grundtvig overvejende har karakter af et mørkt grundsyn.

Med henvisning til det nævnte forhold, at Grundtvig står i gæld til Luthers genopdagelse af friheden både på en række konkrete menneskelige områder og i evangeliets betydning, kan det derfor også hævdes, at det er afgørende at fastholde den nødvendige vekselvirkning mellem folkeliv og kristenliv, samtidig med at der kan og skal skelnes. I sin prædiken til Nytårsdag 1842, hvor Grundtvig i øvrigt tydeligvis arbejder med de tanker, vi kender fra nytårssalmen "Vær velkommen Herrens år", taler Grundtvig om forholdet mellem kirkeåret og det verdslige nytår og dermed om forholdet mellem det nye i evighedsperspektiv og den konkrete foreliggende virkelighed. Med henvisning til at prædiketeksten til nytårsdag er ordet om, at Maria og Josef kaldte det nyfødte barn Jesus, taler Grundtvig om forholdet mellem Jesu navnedag og den borgerlige nytårsdag. Grundtvig fremhæver det ret forståede forhold mellem kristendommen og det borgerlige selskab, eller som vi i dag ville kalde det, forholdet mellem de to regimenter. Denne prædiken forbliver umiddelbart inden for rammerne af en udlægning af den bibelske tekst, men der svinger dog nogle aktualiserende associationer med, nemlig forholdet til røsterne i samfundet om politisk frihed, tendensen i samtiden til at disse krav om samfundsmæssig frihed blev koblet sammen med kirkekritik og gudsfornægtelse (den franske revolution), andre lige så fatale ansatser til at man anvendte tvang i religiøse anliggender og igen andre tiltag, der byggede på en håbløs sammenblanding af Jesu Navn og det borgerlige. Nej, understreger Grundtvig, det er afgørende at fastholde friheden som grundtone. Kristendommens rette forhold til det borgerlige Selskab er det frie, utvungne og godvillige (*Prædikener i Vartov*. Bind 3, 1841-42, s. 44). For hvis Jesu navn og kristendommen synker i glemsel eller bliver undertrykt, så kommer der derudaf "tiltagende Misfornøjelse og ængstelig Uro". Lige så galt går det dog, hvis man overser friheden og prøver at tvinge til tro. For det er nu en gang sådan, at troen kun kan vokse i frihed. Prøver man i misforstået nidkærhed for kirkens sag alligevel at anvende pression eller tvang, bliver resultatet uvilkårligt hykleri og løgn. Der er indre forbindelse mellem evangelisk frihed og politisk frihed, lige så sandt det er, at der må skelnes mellem troens sag og det borgerlige samfund.

Som nævnt er den græske tradition ifølge RB en af de væsentligste inspirationskilder for Grundtvig, vel at mærke både den antikke græske tradition med den impuls til frihed til fælles bedste, der lå gemt heri, og den moderne græske vækkelse. Redegørelsen for disse forhold udgør noget af det originale og nyskabende ved afhandlingen. Men spørgsmålet er, om Regner Birkelund ikke har overset, eller i al-

le tilfælde underbetonet en tredje side af den græske tradition, den side, der har sammenhæng med den tidlige kristendom, og som indgår i Grundtvigs såkaldte "græske vækkelse", foråret 1837? Dette har ganske vist noget at gøre med Irenæus-inspirationen, som der med rette gøres meget ud af, men præses synes i øvrigt ikke at tillægge denne græske vækkelse større betydning. Den græske vækkelse er Grundtvigs opdagelse af, gennem læsning af kilder til den tidlige kristenheds gudstjenestetradition, at den første menigheds gudstjeneste var båret af en lovsangstone, fejring af den hellige historie som noget, der er nærværende nu. Derved bliver gudstjenestens grundtone glæde over nyskabelse og befrielse nu. Gennem denne opdagelse af den tidlige græske menigheds syn fik Grundtvig vished om, at han havde hjemmel for sin indsigelse mod de tendenser til intellektualiserende eller moraliserende indsnævring, som han observerede i sin samtid.

Afhandlingens tese, Grundtvigs græske inspiration, ville have haft forøget styrke, hvis den havde bygget på en treklang: den antikke græske tænkning, den græske menighed i kristendommens første århundreder og endelig den moderne hellenismes frihedsstræben.